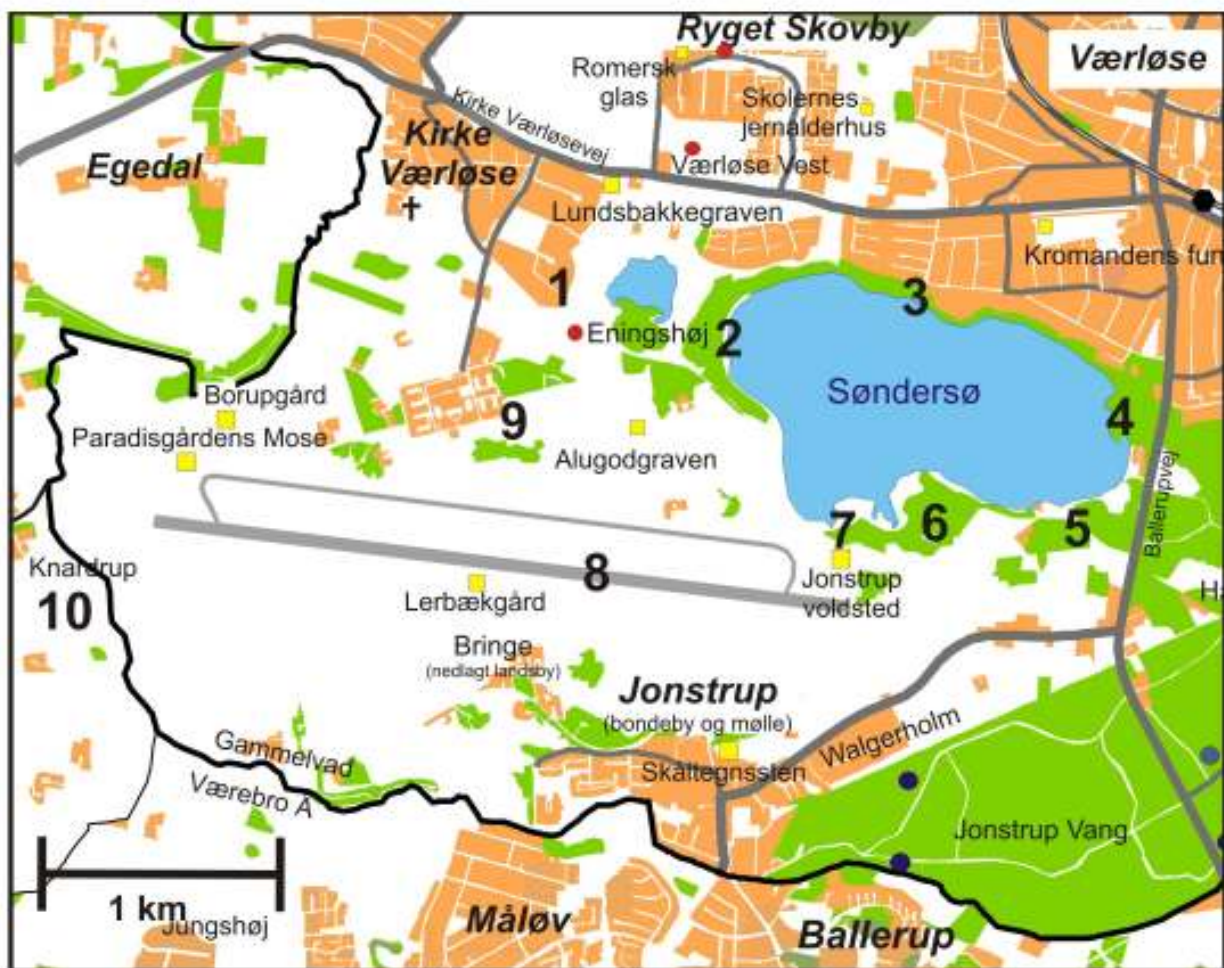

Ekskursion til Søndersø

Forslag til gåtur ved Søndersøen og Flyvestationen

Søndersø og Flyvestationen ligger i et meget naturskønt område med fredede områder. Området er glimrende til gå eller cykelture.

Hvis man vil gå en tur rundt om Søndersø kan man udmærket starte ved Sandet, som man kommer ind til fra Kirke Værløse. Her har kommunen opstillet et skilt, der forklarer om områdets natur og [geologi](#). Fortsætter man ned til søen finder man et indhegnet område, hvor kommunen har indsat urokser fra Ungarn. Ved skrænterne nord for søen finder man nogle af de mange vandboringer, der er boret rundt om søen. I den østlige ende findes lystfisker havnen og derefter kommer man til Københavns Vandforsynings store anlæg, der behandler det oppumpede vand og sender det videre til Københavns vandledninger og i sidste ende til forbrugerne i København.

Fortsætter man ad vejen langs søen kommer man til resterne af et stenhus. Det blev bygget under II Verdenskrig af tyskerne for at fungerer som kantine. Tilsidst kommer man tilbage til udgangs punktet.

Flyvestationen er nu åben for besøgene og der er flere små indgange i hegnet, hvor man kan komme ind. Oplev også disse nyåbnede områder, som rummer dramatisk

historie. Er man heldig vil man også se nogle af de mange rådyr , der befinder sig på de store græsarealer. I den vestlige ende af startbanerne kan man komme ned til landsbyen Knardrup, der stammer fra Middelalderen. Turen kan fortsætte på den lamindelige vej eller tilbage inde på flyvestations området på perimetervejen.

Turbeskrivelsen - [Søndersø Præstesøen](#) er ment som en turguide for den interesserede. Numrene på kortet ovenover refererer til teksten i guiden.

1 Sandet

Vi starter denne lille ekskursion for enden af den vej der hedder Sandet, hvor der står et skilt som forklarer om områdets natur og geologi. Det er kommunen, der har foranlediget opstillingen af skiltet.

Søndersø og dens forlængelse Præstesøen ligger i et dalsystem, som ligger i området fra Hillerød motorvejen i vest og til ca. Slangerup i øst, og fra Farum i Nord til Søndersø i syd. Dalene har 2 orienteringer, en øst vest og en nord syd, hvorved at dalsystemet har et flettet mønster. Geologerne mener at dette dalsystem er dannet under istiden ligesom det omkring liggende landskab.

I de sidste 3 millioner år har Danmark i perioder været dækket af gletsjere. Klimaet var koldt. For ca. 15.000 år siden blev klimaet igen varmere og isen smeltede. Landskabet og jorden på overfladen i det meste af Danmark er et resultat af hvad isen efterlod da den smeltede. Når en gletsjer rykker frem i de kolde tider skurer den på underlaget og river stykker af underlaget med op og fører det med sig. Når gletsjeren smelter igen efterlader den det materiale den havde i sig som det man kalder en moræne. Det består oftest af en blanding af ler, sand and og grus, meget usortet. Vi finder disse moræneaflejringer i de omliggende bakker. Smeltevand fra isen eroderer sig ned i morænen og transporterer og sorterer moræne materiale i forskellige fraktioner så som først grus, så sand og siden ler. Det sidste kun når smeltevand er stillestående i søer. Sandaflejringerne finder vi ofte i ås bakker eller som lag af sand oven på moræne ler. Skrænterne i Søndersø består af moræneaflejringer mens flyvepladsen delvist er smeltevandssand.

Vi må forestille os situationen for 15.000 år siden da isen smeltede, sådan som vi har set isen på Grønland har smeltet i år. Isen oppe på gletsjeren smeltede, smeltevand flyder i strømme oppe på isen indtil det møder en sprække, hvor det kan løbe ned til bunden af gletsjeren (det sker som regel nær kanten af gletsjeren). Derefter smelter det sig ud langs bunden af gletsjeren, danner en tunnel og løber ud på forsiden af gletsjeren. Når der er meget smeltevand, som i Grønland denne sommer, kommer det med stor kraft.

Vand der løber hurtigt har stor erosionskraft og eroderer sig ned i underlaget. Når vandstrømmen stilner af om vinteren kollapse taget i istunnelen. Næste sommer dannes en ny tunnel ved siden af. Sådan en erosionsdal kaldes en tunneldal.

Så her mod nord har vi tunneldalen, Præstesøen og Søndersø. Som vi kan se ser det ikke ud som om den fortsætter, men kører man forbi Kirke Værløse finder man dalen igen vest for landsbyen. En tunneldal er karakteriseret ved det uregelmæssige bundrelief, som hidrører fra en uregelmæssig erosion.

Mod vest finder vi en smeltevandslette ca. der hvor flyvepladsen ligger, også kaldet Sandet. Her er så noget af det sand som smeltevand har ført med sig blevet aflejret. I skråningerne af søen finder vi moræne aflejringerne.

Nordsjælland relief kort

20 km

Den seneste Højdemodel af Nordsjælland er baseret på satellit målinger. Dette kort er meget detaljeret og langt mere detaljeret end de gamle målebordsblad, der nu snart er 150 år gamle. De første geologer der kortlagde Nordsjælland (eks Milthers i 1935) havde "kun" målebordsbladene til rådighed da de kortlagde overflade geologien.

Detaljerne i den nye overflademodel giver anledning til nyfortolkning af nogle af de Nordsjællandske dales dannelser. Således er Søndersø - Hareskov - Bagsværd dalen måske i højere grad meget store dødishuller end traditionelle tunneldale.

Gravhøjen Eningshøj ligger på den sydlige side af vejen Sandet og den østlige ende af den tidligere feltbane (nu aktivitets plads for børn og barnlige sjæle) for militæret. Højen blev udgravet i 1993 af Værløse Museum. Den indeholdt en stenkiste, som i det øverste begravelses lag indeholdt resterne af et kranie og nogle lårbensknogler. Det var resterne af en 40-50 årig person, dvs. en rigtig gammel person set ud af datidens øjne. Det var ikke muligt at lave en køns bestemmelse, men en datering viste at skeletresterne var fra 1740-1700 før vores tidsregning. Graven er derved fra sidste del af Bondestenalderen til første del af Bronzealderen. Der var derudover tandrester af nogle 4-5 årige børn.

Højen, som vi ser den i dag, er rekonstrueret efter udgravningen, og er en del af en række af 11 høje, som ligger i vandskellet, hvor oldtidsvejen førte op til Farum. Bortset for Ryethøj er de andre høje nedpløjet.

Ude på landingsområdet fandt man under 2. Verdenskrig i forbindelse med entreprenørarbejde en jernalder kvindegrov. Graven indeholdt et fornemt smykke Alugod Fiblen. Den har navn efter den rune tekst som er indridset i smykket.

Litt.: N. Bødker Thomsen, Kap. 2 s. 96 Furesøhistorien 2012

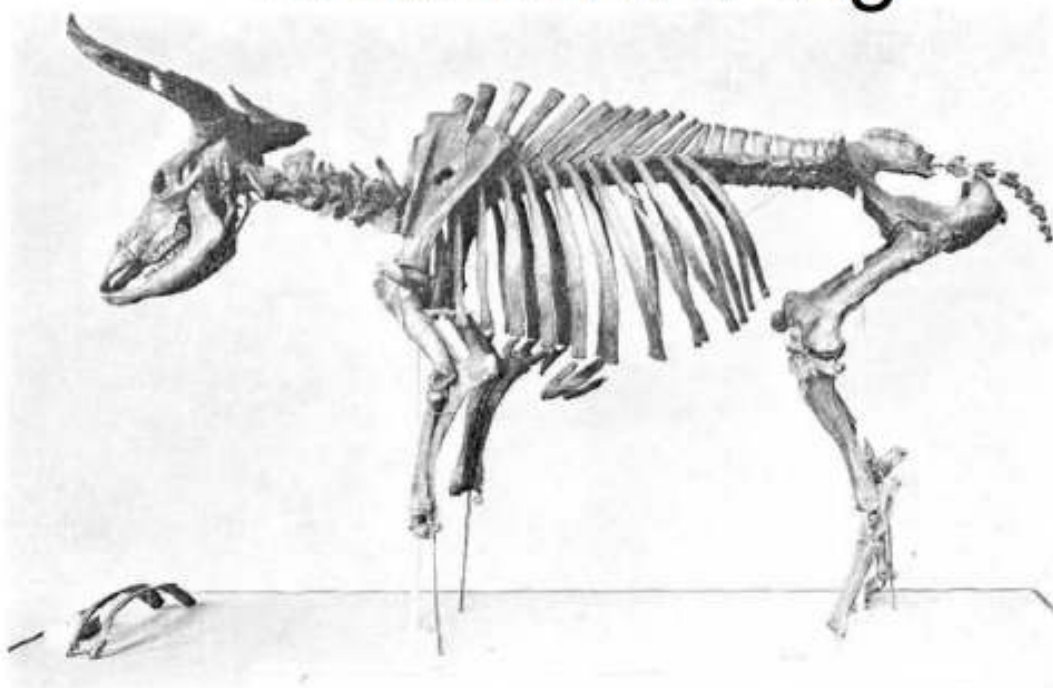

2 Urokserne

Da isen var smeltet stod landskabet nøgent tilbage. Men hurtigt indvandrede planter og dyr. Mens det endnu var arktisk klima var det en arktisk flora og fauna (som på Grønland), men efterhånden som klimaet blev varmere indvandrede skoven. De store dyr så som urokserne kom også. Vi finder resterne af disse store dyr blandt andet i Vestsjælland. Den gang jeg gik på universitetet for mange år siden (37 år siden) var jeg med til at nummerere skeletresterne fra en mose ved Vig i Odsherred som arkæologerne havde gravet op. Da jeg undersøgte en af skulder knoglerne fandt jeg en lille flintspids i knoglen. Hvad tror i det var? Det var selvfølgelig en pilespids. Så mennesket var altså også til stede, nemlig stenalderjægerne. Forenden af Sønderød har kommunen indrettet et eng areal, hvor der går okser, der ligner meget de urokser, der mosedede rundt i de Danske skove for 8-9.000 år siden. Så vi må tænke os at stenalderjægeren har sneget sig ind på en okse og skudt sine

pile mod den. Den okse der blev fundet af arkæologerne var druknet ude i mosen. I virkeligheden går disse okser rundt i en næsten tilsvarende skov (birketræer) som for mange år side. Men jeg tror nu at kommunen vil være glad hvis vi undlader at skyde på disse okser. Udover bue og pil er der indikationer på at stenalderjægerne også har brugt fælder magen til dem der bruges i Sverige til at fange Elge i nutiden.

Uroksen fra Vig

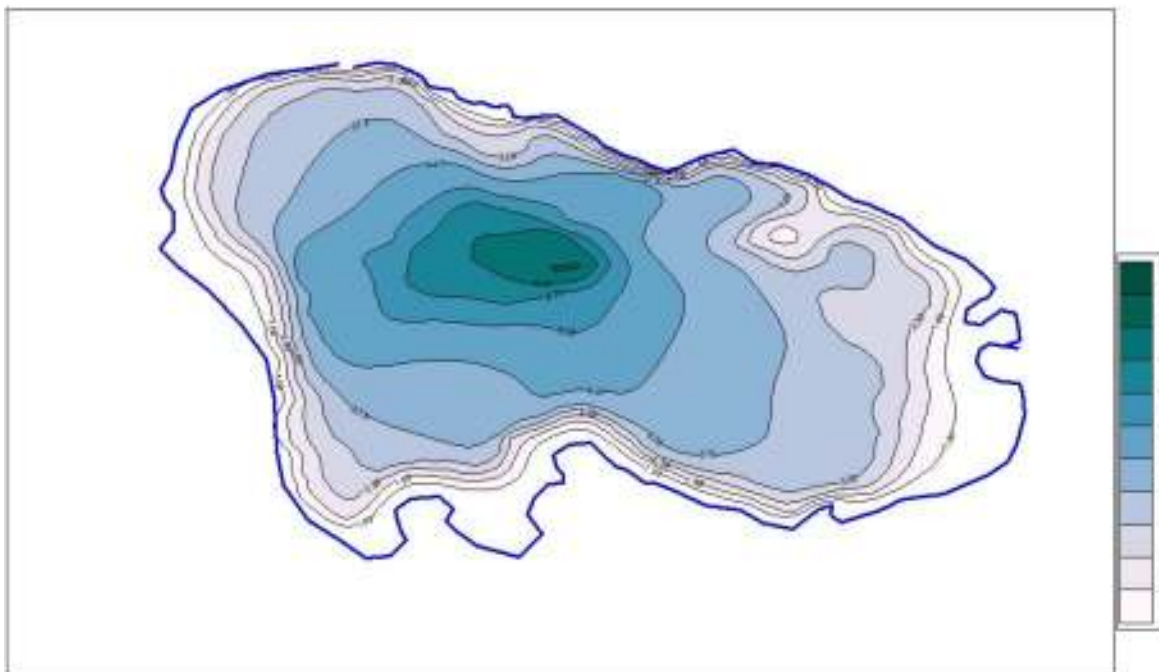

Uroksen fra Vig. Bemærk hullet i skulderbladet som formodentlig stammer fra et spyd.

Moderne urokser ved Søndersø

Søndersø er som nævnt muligvis en tunneldal. Dalen er karakteriseret ved en relativ stejl skråning, ca. 15 m høj, på den nordlige side af søen op mod Dalsøpark, hvorimod de sydlige, østlige og vestlige søbredder har mere flade skråninger. Mod nordvest fører dalen ind i Præstesøen og op i området, der hedder Sandet og længere vestpå Kirke Værløse. Som nævnt et mere sandet område.

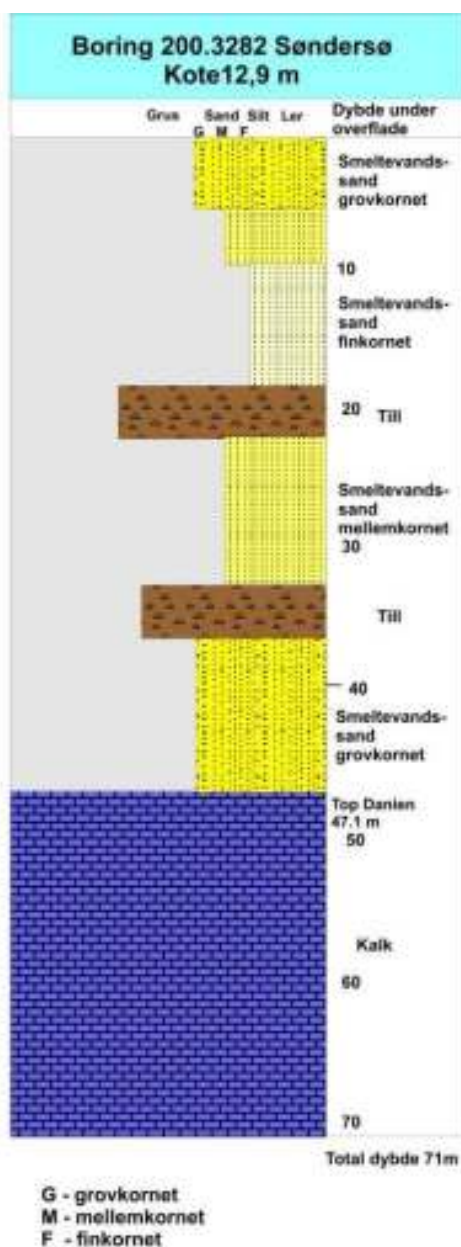
Vanddybdekort for Sønder Sø. Der er ca. 1 m mellem dybdekonturerne, største dybde er næsten 8 m.

Ældre fly foto af Sønderlø. Det må være fra før 1950 idet de nye vandværksbygninger samt den nuværende beton landingsbane ikke findes. Man kan skelne de gamle landingsbaner og militær lejren. Så fotoet må være fra 1930-erne.

3 Sønderlø og vandboringerne

I 1864 mistede Danmark Sønderjylland - og hvad har det med Sønderlø at gøre? Jo for det var på det tidspunkt at mantraet opstod - hvad udad tabes skal indad vindes. Sønderlø er ikke særlig dyb og ideen opstod blandt de lokale gårdmænd, at man kunne da blot dræne søen så havde man 135 ha eng arealer, der kunne udnyttes til kreaturdrift. Man gik i gang med at grave grøfter i de flade arealer mod syd for at forhindre overfladevand i at løbe til. En dampmaskine blev sat til at pumpe vandet væk. Efter 2 år var vandstanden ikke sunket og planen blev opgivet. Der var øjensynlig undersøiske kilder der forsynede søen med vand.

Så opstod ideen med at sælge søen til Københavns Vandforsyning og det lykkedes også i 1873.

Mennesket har brug for vand og det skal helst være rent. København havde dengang en elendig vandforsyning, hvilket blandt andet resulterede i de store kolera epidemier. Byen voksede; der var stærkt brug for rent vand, og det var der øjensynlig rigelige mængder af i Sønderlø. I begyndelsen brugte man overfladevand, men gik hurtigt over til grundvandspumpning, idet borerer påviste store vand reservoirer.

Når en vandforsynings boring bliver boret indsamler boremesteren prøver af det udborede materiale. Prøverne beskrives og der tegnes et boreprofil. Her er profilet for denne boring. Rapporterne er frit tilgængelige på nettet hos GEUS. Man kan se at den når ned i en dybde af 50 m i kalk, dvs. den har boret igennem, istidslagene.

Der findes tusindvis af vandboringer i Danmark, som forsyner de lokale vandværk med vand. I Furesø kommune er der 2 vandværk.

Ser vi på boreprofilet fra en af sønderløboringerne kan vi se, at der er nogle tykke sandlag oven på kalken der ligger i ca. 50 meters dybde. Sandet er et glimrende reservoir. Så det er ikke underligt, at man ikke kunne tømme søen for vand.

Hvis vi kikker på alle de borerer, der når ned igennem istidslagene og ned i hvad geologerne betegner som Prækvatæret, dvs. lag ældre end istiden og derfor ældre end 3 mill år, kan vi lave et højdekort over Prækvatæret. Sådan et kort illustrerer hvorledes landskabet så ud før istiden. Kortet viser at der ligger en dal som løber fra Øresund og til Roskilde fjord med et relief på ca. 30 m. Den dal

kalder geologerne Søndersø dalen. Der er lidt forskellig mening om dannelses måden, men mest sandsynligt er det en gammel floddal, dannet efter Danien tiden for 60 mill år siden, men før istiden begyndte for 3 millioner år siden.

(se artikel om den begravede Søndersødal).

Vandforsyningen i Furesø kommune kommer fra lokale vandværk i Hareskovby, Værløse og i Farum.

Nogle af de tidlige boringer ved Søndersø. Man kan se at vandet vælder ud af boringerne af sig selv, dvs. at vandet har et let overtryk. Det kalder man at grundvandet er artesisk. Da man begyndte at pumpe søens vand væk i 1800-tallet forstyrrede man den ligevægt der var mellem tilstrømning af grundvand og positionen af søens overflade. Ved at pumpe vandet væk fra søen opnåede man blot at vandtilstrømningen øgedes.

Vandboring med tilhørende beskyttelses "hus" som det ser ud i dag. Boringen indeholder en lille pumpe således at vandproduktionen er konstant. Cement pladen forrest dækker over en opgivet gammel vandboring.

4 Lystfiskerhavnen

Fiskeringen (via Værløse Fiskeklub) og Lystfiskeriforeningen (LF) har fiskeretten på søen. LF har, med nogle afbrydelser, fisket på søen siden 1901. Der findes gedde, aborre, sandart og ål i Søndersø. Sandarten stammer fra udsætninger i 1987-89 og der er ligeledes årligt udsat ål fra 1994. Hvis man er til den slags, kan det oplyses at der i søen ligeledes er udsat en stor mængde karper i årene 1984, 1987 og 1995. Tidligere var Søndersø en ret eutrofieret sø (dvs. højt indhold af næringssalte), der gjorde, at søen i store dele af året fremstod som "grønkålssuppe" af varierende intensitet. Det medførte at fiskeriet i søen kun var rigtigt godt i de kolde måneder af året, hvor algerne var døde og sedimenteret. Søens tilstand er i dag noget bedre og er i større perioder rimeligt klarvandet og fiskeri er derfor muligt hele året rundt er muligt.

Litt.: Pikefishing.dk

5 Søndersøværket

København bliver forsynet med vand fra otte vandværker rundt omkring byen. Der er simpelthen ikke nok grundvand under selve København til at tilfredstille det store behov for vand på grund af den store koncentration af mennesker i byen. Søndersøværket er et af de otte anlæg der behandler og pumper vand ud i vandledningerne og nu har gjort i over 100 år. Københavns Kommune opførte ved Søndersø et vandbehandlings værk i årene efter 1874, hvor det producerede vand behandles før det pumpes ind til storbyen.

Søndersøværket ved Ballerupvej, som det så ud omkring 1950 før de nuværende bygninger blev bygget. Disse bygninger blev nedrevet i 1960'erne.

Maskinhuset fra Søndersøværket, som blev bygget i 1951.

Det eneste der er tilbage af det gamle anlæg er funktionærboligen ved indkørslen ved Ballerup vej. De nuværende bygninger blev bygget omkring 1951 og rummer filter og iltnings anlæg (den lange bygning). Vandet kommer fra borerne ved Søndersø og 5 andre kildepladser (en kildeplads er en samling af borer hvor vandproduktionen samles og pumpes til hovedbehandlingsanlægget, i dette tilfælde Søndersøværket). De fem kildepladser er: Søndersø, Tibberupp, Bogøgård, Bjellekær og Egholm. I dag er det KE's vandselskab (Københavns Energiforsyning), som står for produktion og drift af vandanlæggene i København. KE råder over 55 kildepladser med 3 til 40 vandboringer hvert sted. Det er dog Københavns Kommunes teknik og miljø afdeling der har det overordnede ansvar.

Oversigtskort over København med dets kildepladser og vandværker
Litt.: J.K.Skov Årskrift for Værløse Historisk Forening 1974

Københavns Vandforsynings bygninger og anlæg - Skov- og Naturstyrelsen
Miljø- og Energiministeriet 1999

Københavnskommune. Vandforsyningsplanen 2012

6 "Tyskerhuset"

Flyvestation Værløse var under II Verdenskrig besat af det tyske luftvåben, som brugte lufthavnen som trænings skole, hvor nye piloter kunne uddannes og jagerpiloter fra fronten kunne indlæres i nye sigtemidler og andet udstyr.

Ruinen stammer fra den tyske besættelsestid og blev opført i årene 1941-42. Bygningen var officersmesse for det tyske personale på flyvestationen, og blev opført af flyveeskadronen 103/III (navnet på flyveenheden er indhugget på muren). Efter besættelsen blev bygningen brugt til nærkampuddannelse af soldaterne på flyvestationen. Huset blev derfor kaldt nærkamphuset. Resterne af tagkonstruktionen blev fjernet i 1990'erne. Bag huset ses resterne af et løbegravsanlæg, udført af tyskerne til øvelses brug. Borde-bænke sætterne udenfor huset er sat i en parkeringsbås for tankbiler, som skulle stå beskyttet under et eventuelt angreb.

Der er ikke tvivl om at de tyske soldater nød opholdet på flyvestationen. Ved afrejsen udstedte kommandanten et erindringsbevis.

7 Jonstrup Voldsted

Nationalmuseet fandt i 1889 resterne af et mindre middelalderanlæg på det område man på gamle kort benævnte Bedstemoderholmen. Beliggenheden var strategisk, idet det var tæt på Værebro å's udløb af Sønder sø. Åen ligger i dag i rørledninger under landingsbanen. Man kan stadig se sporet af åen sattelit billeder (GoogleEarth). Tæt ved borganlægget ved det tidligere Jonstrup Seminarium lå der også en vandmølle ved åen. Dette anlæg svarer til Hjortholm ved Furesøen og Mølleåen, og er således en af de mange møller, der knytter sig til de to nordsjællandske åsystemer, Værebro å og Mølleåen. I dag er der ikke meget tilbage af anlægget, som ligger ved flyvestationens perimetervej. Litt.: Troels Brandt 2012, kapitel 3 i Furesøhistorien.

8 Værløse Flyvestation – landingsbanen

Det tyske angreb på Danmark og Norge den 9. april 1940 under II Verdenskrig var blevet planlagt allerede i januar 1940 i operationsplanen Weserübung. Denne plan bestod af to dele, Weserübung Nord (Norges besættelse) og Weserübung Syd (Danmarks besættelse). Det var vigtigt for tyskerne at sikre sig adgangen til Skagerrak og Nordsøen for den tyske flåde ved besættelse af Norge for derved at sikre sig levering af svensk jernmalm fra Kiruna samt ubåds operations baser. Danmark var kun en lille brik i dette spil. Weserübung Syd fordrede en hurtig besættelse af landet med landstyrker ved angreb på Sønderjylland og ved landsætning af styrker fra skibe i København. Ved trusler om luftbombardement af København skulle danskerne trues til at overgive sig hurtigt. Det indgik derfor i planen at Heinkel bombeflyvere fuldt lastet med bomber skulle overflyve København og såfremt overgivelsen ikke fulgte hurtigt skulle byen bombes ligesom det var

sket i Polen og senere i Rotterdam (13. maj 1940). Værløse flyveplads havde 4 eskadroner jagerfly af blandt andet typerne Fokker og Gloster. Specielt Fokker Jagerne var fuldt moderne og en trussel mod Heinkel bombeflyverne. Tyskerne indsatte derfor udover bombeflyene landdistancejagerne Messerschmitt 110, som startede operationen om natten fra Barth 50 km nordøst for Rostock i Nordtyskland. Klokken 530 nåede de tyske jagere Værløse flyvestation.

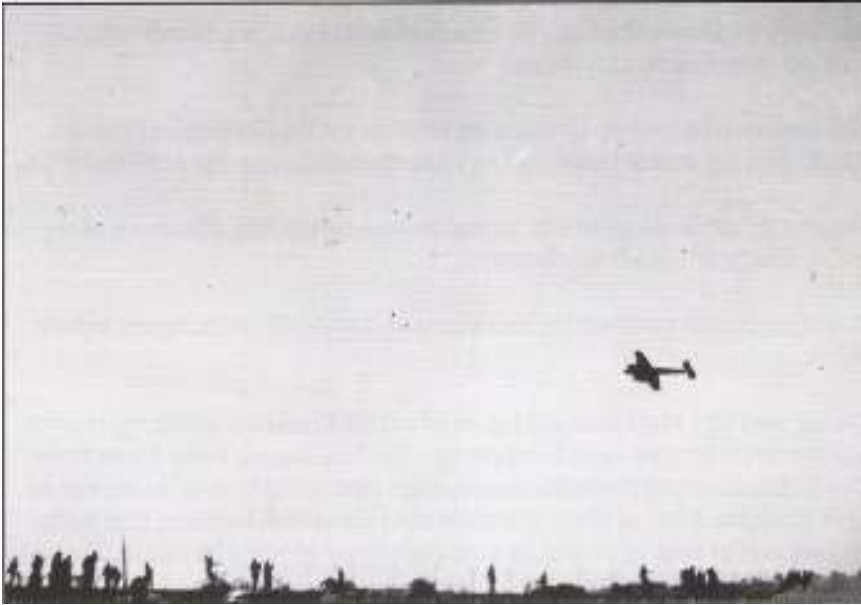
Messerschmitt 110 langdistancejager som blev brugt på angrebet på Værløse flyvestation 9. april 1940.

De danske flyvere var i alarm-beredskab og flyene var ved at blive klargjort til at flyve til forberedte destinationer. Et fly ført af flyveløjtnant Godfredsen med løjtnant Brodersen som agterskytte var ved at lette ved angrebets begyndelse.

De danske fly som de så ud efter angrebet i 1940.

Det tyske angreb kom fra øst og Godfredsen fly blev øjeblikkeligt nedskudt og begge officerer dræbt. De tyske fly (i alt 9) fløj herefter gentagne gange hen over flyvepladsen og beskød de parkerede danske fly med maskinkanoner, som blev ødelagt. Angrebet varede ca. 3 kvarter. De danske soldater på jorden beskød de tyske fly med maskingeværer og fodfolks geværer, men uden synderlig virkning. Kun en Messerschmitt 110 fik den ene motor beskadiget, men kunne returnere til Tyskland på en motor.

Det eneste billede af angrebet på Værløse set fra Jonstrup Seminarium

Billedet viser hærens flyvetropper opstillet til parade omtrent sådan må det have set ud lige før tyskernes angreb.

Litt.: Hans A. Schrøder, 1999, Angrebet på Værløse flyveplads 9. april 1940
Flyvevåbnets Bibliotek

9 Værløse Flyvestation – hovedbygningen

Staten opkøbte i 1910 gårdene Fuglebækgård og Hjortøgård samt nogle parceller ved Bringe landsby og anlagde derefter militærlejren Lånshøj. Man havde ved hærloven af 1809 besluttet at flytte Københavns garnisons infanteri regimentet uden for byen. I 1933 valgte man lejren til brug som uddannelsessted for luftforsvarets piloter. Langdyssegårds jorde blev opkøbt til brug for en landingsbane. Lufthavnen blev yderligere udvidet af tyskerne under II Verdenskrig.

Da det danske forsvar vendte tilbage efter krigen i 1945 og da flyvevåbnet forlader Kastrup flytter de til Flyvestation Værløse, hvor der anlægges en 2450 m lang og 45 m bred beton landingsbane, hvor de moderne jettfly kan lande. Lejren udbygges i årenes løb med værksteds- og administrations bygninger samt hangarer.

Der var omkring 2000 mennesker beskæftiget på flyvestationen. Flyvestationen var i en lang periode Værløse kommunes største arbejdsplads, idet en pæn del af de ansatte (300 i 1970) var bosat i kommunen. Det udgjorde ca. 2 % af befolkningen. Det er ikke imponerende, men hvis vi tænker på, at de har hørt til 300 husstande, betyder det at 8,7% af alle Værløses husstande i 1970, var afhængige af flyvestationen.

Den 1. april 2004 blev store dele af flyvestationens aktiviteter flyttet til flyvestationerne Karup, Aalborg samt Skalstrup, og en æra i dansk militær flyvning var slut. I maj 2005 indgik daværende indenrigsminister Lars Løkke Rasmussen en aftale med Værløse Kommune og Farum Kommune om overdragelse af flyvestationen til den nye Furesø Kommune.

Litt.: Værløse Kommune 2003, Nordlejren Flyvestation Værløse, Bygningsregistrant.
Wikipedia, 2011, Flyvestation Værløse.

10 Knardrup

Vest for flyvestationen ligger Knardrup landsby. Knardrup var i middelalderen et kloster (*Monasterium regalis curie in Knarrethorp*) under cistercienserordenen, der lå lidt syd for Ganløse i Ganløse Sogn, syd for en lille sø kaldet Kirkesøen vest for landevejen fra Ganløse til Knardrup den. I middelalderen var klosteret dog omkranset af søer som nu er tørlagt eller er mose.

Den oprindelige befæstede herregård hørte ejet en gren af Hvideslægten, men blev i de urolige tider efter mordet på Erik Klipping, overtaget af kongen, og var derefter kongsgård. Den blev skænket til cistercienserne af Christoffer 2. sammen med en del jordegods. Klosteret blev stiftet i 1320-erne, og er et af de yngste cistercienserklostre i Danmark. Det var et datterkloster af Sorø Kloster, hvorfra der kom 40 munke. Klosteret havde et uroligt liv, og var udsat for flere plyndringer. Det blev betænkt i flere testamenter, således 1398, 1503 og 1529, og havde gods i både Ølstykke- Sokkelund- og Slagelse Herred

Efter reformationen blev klosteret i 1539 overdraget til Københavns Universitet af Christian 3. med et gavebrev. I 1561 blev det mageskiftet til kong Frederik 2., men bygningerne forfaldt, og materialerne blev brugt til byggeprojekter andre steder, formentlig for en del til Frederiksborg Slot.

Der blev i ved udgravninger i 1936 og 1940 ved den nuværende gård udgravet rester af både Hvideslægtens gamle herregård og et klosteranlæg med en kirke på 31 x 10 meter.